

4.

Din terminologia calului.

II. ¹.

Ms. 1511 din Bibl. Acad. Române, cuprinzând un „Catastif cu însemnări de gospodărie a bucatelor Sf. Episcopii a Buzăului“ (1735—47), oferă date interesante subț acest raport, pe care le dăm aici, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu :

„1 iapă murgă *steae*, 1 jugan în 2 peri, 1 jugan *steiu*, 1 tretin vânăț breaz, 1 tretin vânăț pintenog², 1 *tunsu* negru *stărnut*, vite de cai mari și mici“ (f. 12), „una iapă neagră ce au fost *neleapcă*, . . . , tretin *plesnic*“ (f. 20).

De remarcat mai cu seamă *steiu*, *steae*, care arată că nu avem a face cu o formă „nevariabilă“ (*steiu*, *steiu în frunte*), cum bănuia Tiktin, s. v. (etym. lat. *stelleus*, propus de Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 176, e însă preferabil unei derivări pe teren românesc din *stea*); apoi *tunsu*, care nu e decât replica românească a slavonismului *strjnic* (litt.: „tuns, coșrășat“).

Pentru epitetele cailor după culoare, v., de altfel, în deosebi: P. Stavrescu, *Hipologie*, București 1900, p. 192 sqq., unde „negru *buciu*“ (cf. Dicț. Ac.) nu se referă însă la ce sugerează autorul, ci la *buc(i)*, „câlți; bourre“, ca *șoricu* (*ibid.*) la *șoareci* (acesta, cunoscut și la Damé, p. 48, are un sinonim slav la Berneker: *kulaš* „mausfarbenes Pferd“); nici ultimul alineat din definiția lui „vânăț *rotat*“, adică atunci când „perii albi și negri formează roate-roate“ (p. 194), în care, după ce se spune, că „aproape toți vineții sunt rotați“, se adaugă, că „cei cărora le zice *suri* sunt *nerotați*“, nu e riguros exact: de un „cal *sur rotat*“ se vorbește în *Doc.-Bistriței* (v. DR. III, 810).³

¹ V. DR., III, p. 807 sqq.

² „Equum *lyz* et *potonog*“ (Mažuranić, *Rječnik*, 598) = cal *lis* (alb în frunte) și *pintenog*, iar sinon. *leucopis* (3), glosând pe *pulonog* (*ibid.*) e, evident, o stălcire din *leucopus* = λευκόπους.

³ Interesant subț acest raport e și următorul pasagiu din balada *Agoș al lui Topală* (culeasă de T. Bălășel și publicată în „Revista Nouă“, VII, p. 442 sqq.):

[Agoș] Ține trei cai la coșare,
Pe grăunțe și pe sare.
Unu-mi este *Vânățul*,
Ce mi-e drag ca sufletul;
Altu-i *Hătul* cel *rotat*,
Ce plătește cât un sat,
Altu-i *Negrul dereșul*,
Ce nu-i ajunge locul.

Hătul, scris și: *Hătul*, de fapt: *hatul*, *atul*, „calul“ (turc).

Dr. răvan.

Am fixat altădată (*DR.*, III, 811) originea turcească a acestui sinonim al lui (*îm*)*buiestru*.

Adevăratul original turc credem a-l fi găsit, însă, acum, în t.-pers. *rahvan*, „cheval qui va l'amble, cheval bon marcheur dont le pas est régulier“ (Barbier de Maynard, II, 12), *râhwân*, „guide, gardien des routes; cheval qui va l'amble, cheval bon marcheur; amble“ (Zenker, 458^a s. v. *rah* 'route')¹, din care și ngr. *ῥαχ-βάνι*, bulg. *rahvan*, idem².

Turc. *revan(e)* (cf. Zenker, 470^b), etymonul dat *l. c.*, rămâne totuși valabil pentru sinonimul mr. *arivane* (cu obișnuitul *a-*protetic), bine'nțeles, întru cât această formă este etimologică: un proverb mr., citat de Zanne, *Prov Rom.*, I, p. 350, no. 1403, vorbește, în adevăr, de *aravani* („cal bătrân nu si'nveață *aravani*“).

Impătrez (o).

Am derivat acest cuvânt (*DR.*, I, 258) din lat. *impetrare*.

Aspectul latinesc ni se pareă evident, cum i se va fi părut și lui Șincai însuși, când întrebuițează un *împătrez*, — dacă acesta e același cuvânt.

De fapt, asemănarea pare a fi numai aparentă. În adevăr, pe lângă exemplul din ineditele dlui Dumitrașcu-Reny, pe care-l cunoșteam atunci (și care se poate ceti acum în *Comoara Sațelor*, 1925, p. 50), cuvântul nostru se mai găsește, pe cât am putut afla, în glosariul mehedințean al dlui Boceanu (p. 94: „*împătră* (a) = a avea de furcă cu cineva, a o băgă pe mânecă: „A împătrat-o cu tine, credea că e glumă!“) și în colecția de proverbe a răposatului Zanne (III, p. 192), unde apare sub forma *a o împătură*, „a fugi“.

Fiindcă asemănarea celor două cuvinte e prea mare pentru ca ele să nu fie originar identice, iar o etimologie populară nu ne pare verosimilă, e mai probabil că avem a face de la început cu un derivat din *pătură*: aluzie la cineva care trebuie să-și facă bagajul (cf. *plier bagage*), să-și „împătoreze“ marfa — sau să și-o strângă în patru (ceea ce ar explică mai ușor sincoparea) —

¹ Cf. și sinon. pers. *bertek* și *baganoș*, pe care le găsim *ibid.*, 126^b și 202^a.

² Cf. Pascu, *Dictionn. étym. du macédonroumain*, II, 109, no. 46.

împăturat, „făcut în patru, găsim la Tache Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, p. 226 — și să plece, în urma unei discuții sau afaceri sfârșite rău pentru dânsul.

Intervenția numeralului *patru*, ca și înțelesul de „a fugi“, dat de Zanne, *l. c.*, ne face totuși să ne întrebăm, dacă cuvântul *dr.* nu e etimologic identic cu *mr. ampătur*, „mân calul repede; călăresc în fuga mare“, *ampăturlu*, *ampaturledz*, pe care Capidan (*DR.*, II, 515) le consideră ca formate din *ân-patru-le*, sc. *picioare*, după alb. *te katra*, „în fugă“ (cf. *DR.* III, 456)¹.

Dacă, cu toată această seducătoare analogie, credem că trebuie să ne oprim la derivarea din *pătură*, motivul e, că același glosar mehedintean al d-lui Boceanu dă, cu același înțeles de „a o băgă pe mâneacă“, și un *a împâslit*².

Cucovă

„poreclă pentru un cal înalt și slab, mai mult bătrân decât tânăr“: „poreclă dată femeilor, dar mai ales fetelor înalte și slabe“ (263)³ e, fără îndoială, *cucovă*, „lebedă“ (Polizu), *cucuvă*, idem (Anuarul Weigand, IX, 226; cf. sl. *kukava*, ‘Kuk-kuck’), *curcuvă* (rev. *Ion Creangă*, IV, 18), — dovadă: sinonimele *cocostârc*, *cocoară*. — Nici *corcovă*, „calul mare și slab“ (273), nu e, probabil, alt cuvânt.

Ghioabă⁴

„cal bătrân, mârțoagă“ (353), e o simplă variantă a lui *gloabă* (cf. alb. *gobë*, „Geldbüsse“: G. Meyer, 141)⁵. Ca

¹ Cf. „a merge *trei-trei*“ (adecă nu cu tuspătru picioarele!), despre un cal care merge prost, încet. — După Pascu (*Dict. étym. macédo-roumain*, I, p. 33), cuvântul ar fi lat. **petulare* (cf. *petulans*).

² Ceva mai departe (subt *păivan*), glosatorul vorbește, de fapt, de legarea cu *pâslă* a gleznelor calului „împăivănit“, iar, pe de altă parte, *pătura* sau *cerga* e o piesă obișnuită la înșeuarea cailor: geneza termenului ar putea fi în transportul sarcinilor, pe cai.

³ Izvorul, când nu e indicat expres, este manuscrisul tezei de doctorat la Universitatea din Cluj a d-lui Sever Pop (*Câteva capitole din terminologia calului*), care a binevoit a mi-l pune la dispoziție în acest scop.

⁴ Față cu *ghioabă-gloabă*, ne putem întrebă, dacă și *ghigar*, „porcar“ (Cantemir), n’ar putea fi o variantă a unui **glicar*, din *glic-an*, „sanglier; grand et bête“, mai curând decât o alterare din *ghiogar* (Dicț. Ac.).

⁵ Pentru originea obscurului *neghiob*, e interesantă atestarea acestui epitet pentru „un cal bătrân, urît, netrebnic“ (585), astfel zis: *picat*, *picătură*

sens, dovada categorică o aflăm în paralelismul semantic dintre *gloabă*, „prime pécuniare, amende“ și *gloabă* „mauvais cheval, rosse“ (Cihac, II, 121), de o parte, și *dabilă*, *deabilă*, „mauvais cheval, rosse, squelette, lourdaud“ (idem, II, 89, după Polizu), *dabălă*, *dabilă*, *daghilă*, *dabghilă*, „mârtoagă, cal rău“ (Viciu, *Glosar*, p. 39), și vr. *dabilă*, „exaction, corvée, împôt écrasant, împôt en général“ (Cihac), pe de alta. Sensul primitiv a fost, de sigur, acela de „dare“, din care s'a dezvoltat acela de „cal rău“, fiindcă, — precum observă și Cihac — darea plătindu-se în cai sau în servicii prestate cu cai, calitatea acestora nu eră din cele mai bune.

Chișiță.

‘Unterstes Gelenk am Pferdefuss; Vogelbauer; Blechröhrchen, mittels dessen die Ostereier... mit Wachs betropft werden“.

Sensurile sânt luate din Tiktin, care, pentru ultimul admite legătura cu mold. a *chică*. Ele se întâlnesc, însă, aproape identice, în s.-cr. *kičica*, „Krone am Pferdefuss; Tausenguldenkraut; Pinsel“.

Deosebit de înțelesurile citate, *chișiță* se mai întrebuințează la Moși (Frâncu-Candrea, p. 62, n. 3), în sens de povară ce se încarcă pe cal și constă din un număr de vase, pe care le enumeră autorii (l. c.).

Malic (melic).

Această denumire a unei boli de cai trebuie pusă în legătură cu sl. *malik* altfel decât socoate Tiktin, s. v, fiindcă ea nu are a face cu bulg. *malik* ‘Kobold’ (din *mal* ‘klein’), ci se identifică, — precum arată A. Brückner, în *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, 48 (1918), p. 215, — cu v.-pol. *malik* ‘nux fatua’, v.-ceh. *malik* ‘mellopus, Nuss’: „*malikovatý* heisst bei Polen (und von ihnen bei den Kleinrussen, nicht umgekehrt) ein Rind oder

(634—5), cf. *căzătură*, „caduc“, *hleab*, etc. — Pentru *drâglă* (Weigand-Tiktin) cf. și mold. a *drâgâi* ‘a tresări, a scutura’ (neglijat de lexice!) = sl. *drġati* „zittern, beben, schütteln“ (Berneker, 231), iar, privitor la *rablă*, notează, că înțelesul e acela de „lucru vechiu, purtat, ponosit“ (c. *rablă*) — Cunoscutul epitet *bijog* are un quasi-omonim *dârjog*, „cal rău, dârdală“ („Șezătoarea“, II, 226). — *Indămână*, „cal bătrân, putându-se folosi mai cu puțină grijă“ (490), oferă o paralelă exactă la: *iadec* lit. „cal de mână“, din *yed*, „mână“ (Șăin. *Inf or.*, II¹, 223).

Pferd mit *malik*, d. h. eingefallenen Rücken, das als etwas Dämonisches gilt, denn, krepieret es, so werden seinem Besitzer dreimal neun Tiere nachkrepieren; daher auch südsl. *malik* 'Dämon, Echo' (etwas Dämonisches). Nun liegt es gewiss nahe diese Dämonennamen von der Kleinigkeit (Zwerge!) abzuleiten, so konnte auch ein *malik* (Zwerg) auf dem Rücken des Pferdes hausen, aber die 'taube Nuss' deutet klar auf *ma-* 'täuschen' ". — Acesta e, evident, și adevăratul tâlc al rom. *malic* 'un fel de bubă în grebăn la cai' (Pamfile, *Crăciunul*, glosar; în *Boli și leacuri* de același, lipsește!), din care și derivatul *malicos*, semnalat de Leca Morariu, în *Isopia Voroneșeană* (v. Suplementul la *Junimea Literară*, XIV [1925], p. 10, cu n. 6): „eră [Isop] la spate gribănos și *malicos*"¹.

șefar

„negustor de cai, sfârnar, corupt“, nu e, în nici un caz, derivat prin *-ar* din *Schaf*, „oaie“ (754), ci, cel mult, germ. *Schäfer* (cf. „șefar de oi“). Adevărata-i origine e însă germ. *Schaffer* (cf. evreo-germ. *șufar*), „Macher“. Nici

țânzar

(*țenzar*, *țensar*, *cenșari*), „negustori de cai, intermediar între cumpărător și vânzător“, nu e un derivat românesc prin *-ar* din germ. *Zins*, „impozit, bir, chirie“ (835), ci germ. *Sensal*, „censal, courtier“, — perfect sinonim cu: *samsar*, *mecler*, *barâșnic*, *geambaș*, *șafar*, etc., deopotrivă atestate cu aceeași funcțiune; cf. și ven. *censario* (*cenșarius*).

¹ Observăm ocazional, că „țara francească“, dată acolo ca patrie a lui Esop (pp. 9 și 10), a ajuns să înlocuiască: țara frigieniască (Frigia), printr'o confuziune între omonime sau, mai curând, printr'o tendință de modernizare ori localizare ce se întîmple adesea în textele noastre vechi; cf. între altele, în textul slavo-român de Apostol, publicat de Gh. Ghibănescu în rev. „Ioan Neculce“, V (1925), p. 263: „... și cumu-i audzim noi carelește de înș în limba noastră într'aceaia ce ne-am născut... *Srăbeaște și Nemește și Ceșeaște* [originalul vorbește de limbile partă, medă și clamită]... în jidovi și'n Capadochiia, în Pondū și Asia în Frâncie (Въ Фригиче) și în *Șpâniori* [= Spanioli, în loc de Pamfilii originalului]... în Egipt și în latura Levii [Libiei] cei după Chirenciu [Cirenaica]... *Grecește și arbănește* [în original: limba cretană și arabă]... — Dar „funia furcească“, menționată într'un document din „Arhivele Olteniei“, III (1924), p. 429, împreună cu „funia țarogească“ (împărătească), nu e „francească“ cum interpretează editorul documentului, ci: funia (cf. gr. *σχοῖνον*) *turcească*.

Votru.

‘O samă de legi scriu să se taie capul *votrului*, alesu când va umblă votrind de față; altele zicu să alunge pre *votru*, de unde va fi făcând *votrie*’ (*Pravila lui V. Lupu*, ed. Longinescu-Patrognet, *ad. loc.*). ‘Leno, Kuppler’ (Lex. Bud., încercând o derivare, imposibilă, din lat. *adulter* și dând, de asemenea, întreaga familie a cuvântului: *voastră, votrie, votresc*). — Variante: *hotru*, la Dosofteiu (*Viețile Sfinților*, 300, apud Lacea, p. 110), chiar *ghotră*: „o *ghotră* curvă fără rușine“.

Etymon e byz. βόδρος, care designează, în cap. XXI, al Edictului lui Leon Înțeleptul (ἐπαρχικὸν βιβλίον), privitor la breșelele din Bizanț în sec. al X-lea, un „*mango, maquinon*, Rosskamm, Markthelfer, Makler, Viehhändler“, având din partea Statului în-sărcinarea de a cumpără de la țărani vitele aduse la târg și rămase nevândute, dar numai acelea (v. A. Stöckle, *Spätrömische und Byzantinische Zünfte*, Leipzig 1911, p. 51)¹.

Pentru nuanța semantică, cf. *mecler*, „geambaș“, pe lângă, „pezevenghiu, proxenet, cordoș, verigaș“², — nota comună fiind, evident, aceea de „intermediar, mijlocitor, intermetteur“.

V. Bogrea.

5.

Contribuție la studiul onomatopeelor românești.

S. Pușcariu (*Despre onomatopee în limba română* în DR. I, 75 sqq.) și S. Șutu (*Strigătele animalelor, ibid.* II, 85 sqq.) au dat, cei dintâi atenția cuvenită acestei provincii neexplorate a lexicografiei noastre.

Am comunicat la timp d-lui Pușcariu unele însemnări ale

¹ Ἐπιτήμιοι καὶ χρήσιμοι ἄνδρες, funcționând ca martori la primirea în corporații (cap. III, 1 și VI, 6 din Edict; p. 56), sânt prototipul *oamenilor buni și bătrâni* de la noi, iar βαγδαδικία ‘Waren aus Bagdad’ (p. 34) e interesant de notat în legătură cu problema originii fr. *bagatelle*. — Aceeași etimologie (βότρος [sic] „maquignon“) o dă, incidental (și ulterior, față de comunicarea mea la], Muzeul L. R.“, în *Revue Historique du Sud-Est Européen*, juillet-sept. 1925, p. 186) d. Per. Papahagi.

² De observat, că *verigariu* e numele plantei *Rhamnus cathartica*, zisă și: *crușin* (colorant în roșu) sau *pașachină* (Panju, *Plantele cunoscute de pop. român*, 207), iar *pașachină* înseamnă, precum se știe, și: „femeie stricată; putain“.